

Het bevrijdingsfeest van 1913 in De Bilt,

hoe een klein dorp groot kan zijn

Drs. José I.M. Cladder-Stinkens

Het vieren van bevrijdingsfeesten zit de Nederlander in het bloed. Vieren we dit jaar het vijftigste bevrijdingsjaar van het nazibewind, tot nu toe staat het record voor 1913, waarin heel Nederland de bevrijding van de Franse overheersing vierde, honderd jaar na dato.

In De Bilt vonden deze feesten op 27 en 28 augustus 1913 plaats. De reden voor het kiezen van deze data is onbekend; in andere plaatsen werd het onafhankelijkheidsfeest op andere data gevierd. Zo was in Zeist, Doorn en Vreeswijk het feest toen al achter de rug, terwijl Loenen en Nieuwersluis op 20 augustus 1913 de honderdjarige bevrijding vierden.

In De Bilt bestond sinds 1898 een Oranjevereniging, opgericht ter gelegenheid van de kroning van koningin Wilhelmina. Deze vereniging deed haar uiterste best om de Biltse feestdagen nog spectaculairder te maken dan de feesten in andere gemeenten. We mogen ervan uitgaan dat niemand van de dorpeelingen de bevrijding in 1813 had meegemaakt, maar kennelijk was er een sterke overlevering. Het gevoel van competitie met andere dorpen en steden dreef de Biltenaren op tot fantastische prestaties. De 4628 inwoners van De Bilt hadden al een tijd lang elke week van het vaak schamele loon een paar cent opzij gelegd voor erebogen, kleding, bloemen en andere versieringen. Het feest in De Bilt moest het mooiste van de hele provincie worden.

De geschiedenis van 1813

In 1795 was na de Franse inval de Bataafse Republiek gesticht, waardoor stadhouder Willem V, prins van Oranje, de wijk had moeten nemen naar Engeland waar hij in 1806 overleed. In 1813, bijna 19 jaar later, leek het moment voor zijn opvolger gekomen om terug te keren naar Nederland, als symbool van de nationale vrijheid.

In oktober 1813 had een alliantie van Pruisen, Russen en Oostenrijkers in de 'Volkerenslag' bij Leipzig een beslissende zege behaald op Napoleon en in november van dat jaar trokken deze troepen over de Nederlandse oostgrens. De Fransen bereidden hun aftocht voor en de Nederlanders herwonnen hun moed. De toestand in Nederland bleef over het algemeen rustig. Alleen in den Haag kwam het op 20 november 1813 tot een openlijke opstand. De door de Fransen aangestelde burgemeester Faber van Riemsdijk nodigde enige Oranjegezinde oud-regenten uit om zitting te nemen in een nieuwe voorlopige raad. Het waren de heren van der Duyn van Maasdam, Gijsbert Karel van Hogendorp, jhr. Repelaer van Driel, Changuion, De Jonge en graaf Van Limburg Stirum. Deze

laatste oefende nu, in naam van Oranje, het gouverneurschap uit.

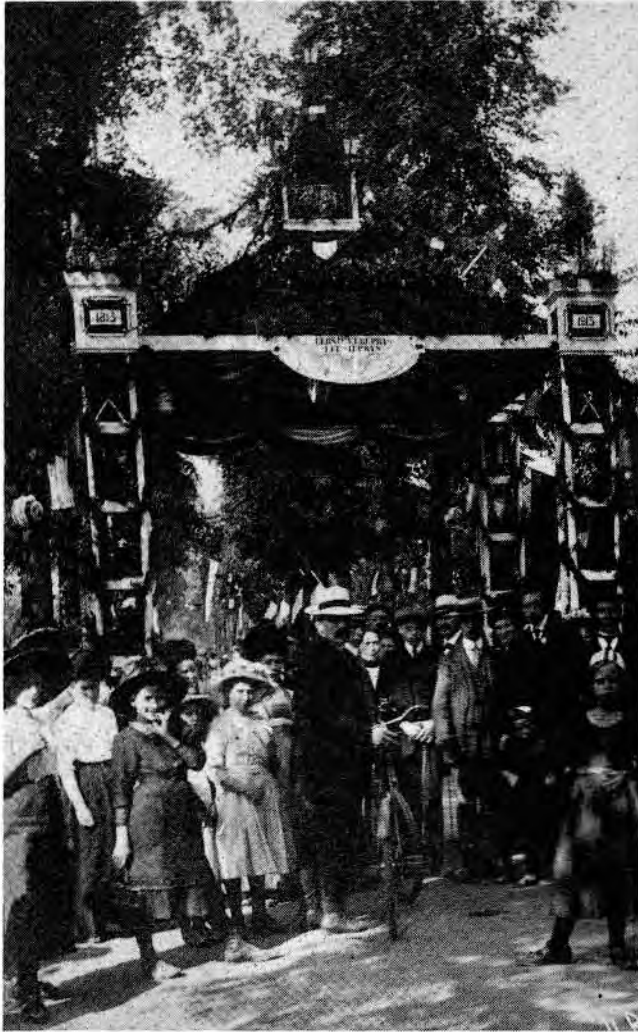
Tot het instellen van een voorlopige regering kwam het echter niet. Er heerste te veel angst voor de Fransen, die nog in Gorkum, Woerden en Utrecht lagen. Amsterdam had zich neutraal verklaard, in plaats van pro-Oranje.

Gijsbert Karel van Hogendorp gaf nu blijk van doortastendheid: samen met zijn vriend Van der Duyn van Maasdam nam hij op zondag 21 november de regeringsverantwoordelijkheid op zich en verzocht de zoon van de voormalige stadhouder prins Willem V naar Nederland terug te keren.

Op 26 november 1813 zeilden vanuit Engeland twee Engelse oorlogsschepen naar Nederland. Aan boord van de *Warrior* stond Willem Frederik, prins

van Oranje. Vier dagen lang dobberden de schepen met tegenwind op de Noordzee. Op 30 november om 16.00 uur kwam de prins te Scheveningen aan land, precies op dezelfde plek waarvan zijn vader en hijzelf bijna 19 jaar daarvoor onder zulke droeve omstandigheden waren vertrokken. Eind december 1813 werd Willem Frederik soeverein vorst onder de naam Willem I. Op 16 maart 1815 werd hij in Den Haag tot koning

der Nederlanden geproclameerd.

De twee feestdagen in De Bilt

'De Bilt maakt kolossale voorbereidingen voor de feestdagen van 27 en 28 augustus 1913', kopt het Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad in de middageditie van woensdag 20 augustus 1913. 'Als men het dorp binnenkomt van de kant van Utrecht ziet men al een geweldige erepoort opgeslagen, een tweede midden in de straat naast hotel Poll en een derde voor hotel Nas. Verder overal witte siermasten die met bloemkorven worden getooid. Zelfs de meest afgelegen buurten doen aan de feesten mee.'

Op zaterdag 23 augustus werd voor hotel Poll de vrijheidsboom geplant, 9 meter hoog met een grote

hoed in de top en een lange oranje wimpel eraan. De boom was behangen met oranje appeltjes van waaruit 's avonds elektrisch licht zou stralen.

Voor het gemeentehuis in de Dorpsstraat werd een Oranjeparkje aangebracht van 50 m² met een hekwerk eromheen. In het parkje stond een fontein en in het vijvertje zwommen oranje goudvissen.

Al op 25 augustus kwamen er drommen mensen naar de versieringen kijken. In de straten grenzend aan de hoofdstraat waren iets eenvoudiger maar uiterst smaakvolle versieringen aangebracht en ook het model van een ouderwetse hefboomput trok veel belangstelling. De café's en de elektrische tram deden nu al goede zaken met de bezoekers uit omliggende dorpen en Utrecht.

Doffe kanonschoten

Eigenlijk was het feest al op de 26e begonnen: het fanfarecorps maakte een toer door het dorp en bracht een hulde aan de poortbouwers. Er werd om de vrijheidsboom gedanst en de kelen werden goed nat gehouden. Op de ochtend van 27 augustus, een prachtige zonnige dag, reed het fanfarecorps in alle vroegte in rijtuigen naar het station De Bilt (NS) om de bewoners daar de aanvang van de feestelijkheden te verkondigen. Even voor acht uur klonken er doffe kanonschoten door het dorp, gevolgd door de muziek van het fanfarecorps en de helse herrie van de kleppermars van de schooljongens. Wie nu nog niet wakker was werd dat alsnog van de aubade door alle schoolkinderen.

Ondanks de spannende volksspelen 's middags, wachtte iedereen vol spanning op de avond, want dan zou de illuminatie (verlichting) in werking worden gesteld! Het Kloosterpark, het dorp, het feestterrein, alles werd geillumineerd en er was overal muziek. De burgemeester was heel vrijgevig geweest met vergunningen voor muziek op straat: *'je tuimelt als het ware over de harmonicaspelers en de draaiorgels'*, schreef de krant. Ook in de hotels is veel muziek en er wordt uitbundig bij gedanst.

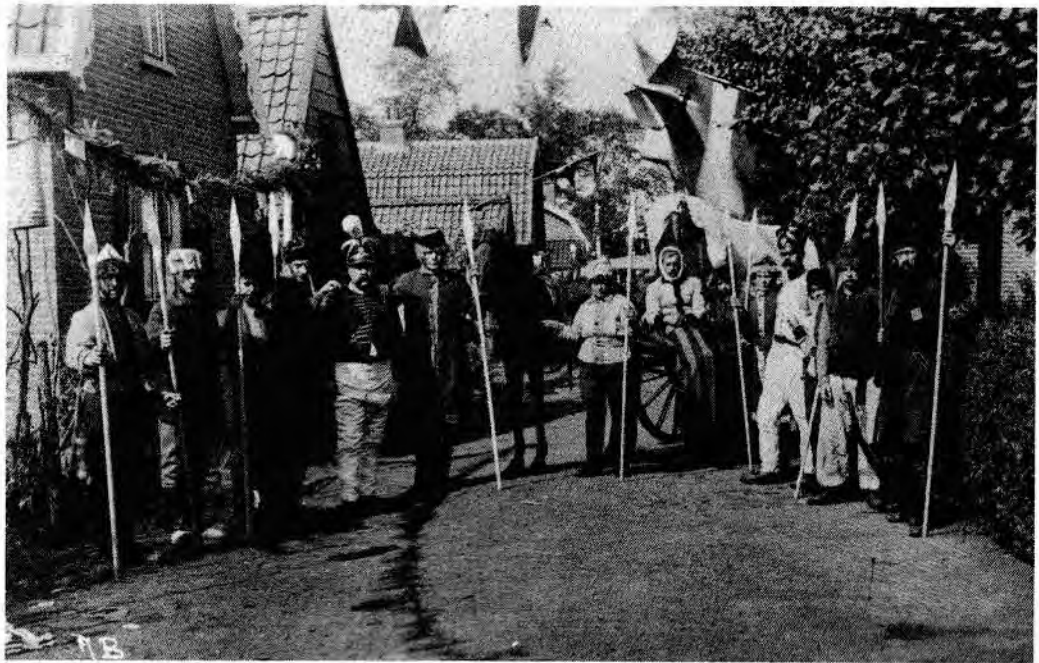
Er was ook kritiek. Het feestterrein deugde niet.

'Het terrein is een stof woestijn, een stuk land van droge mulle aarde, waarop juist het koren is weggehaald en waar het nu nog vol met stoppels staat. Dat zou nog het enige niet zijn, maar de grond is zo los en droog, dat de stof naar alle kanten oplaait en de mensen er dik bestoven vandaan komen. Dat is verschrikkelijk jammer, want eerlijk gezegd is het een penitentie het terrein te bezoeken.'

'... op het feestterrein staat een draaimolen, een schiettent en een werptent. Er zijn poffertjeskramen en er is een stoomdraaimolen. Dit is nog nooit in De Bilt vertoond, dit was Stadse weelde. De jeugd

draait rondjes op de paarden en in de schuitjes dat het een lieve lust is.'

Het hoofd van de christelijke school was helaas, juist om dit stoomcarrousel, uit de feestcommissie getreden: hij vond het een ongepast vermaak. Maar hij vond de rest van de commissie tegenover zich; het carrousel kwam en het hoofd der christelijke school ging.

Ondanks het stof werden de volksspelen een succes. Onderdelen waren o.a. mastklimmen, sprietlopen en tonsteken voor jongens en baltrappen, turfrapen en stoelenmars voor meisjes. Daarbij wemelde het van de bezoekers met rijtuigen en auto's.

'Het verkeer over de straatweg was als gevolg daarvan zéér druk'

Van kerkelijke zijde werd in deze dagen een nogal krachtige actie gevoerd tegen drankmisbruik. Op enkele woningen zag men plakaten met het opschrift: *'Als de kerk de kroeg niet onderwerkt, zal de kroeg de kerk eronder werken'*. Of deze plakaten een prijs van de jury hebben gekregen vermeldde de krant niet.

De oudste inwonerster van De Bilt was 95 jaar en werd 'Grootje Menk' genoemd. De feestcommissie had een landauer ingezet om deze 'krasse vrouw' alle versieringen te laten zien.

Magnifieke illuminatie

De avondeditie van *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* bevestigde het vermoeden dat er zeer veel mensen naar De Bilt waren gekomen. 'Duizenden', zegt het blad, en voor de 28e verwachtte het zelfs tienduizenden bezoekers. Tevens bevestigde de krant dat De Bilt Zeist ruimschoots overtroffen heeft in de concurrentiestrijd om het mooiste feest:

'...in dat opzicht is het in De Bilt véél aardiger en véél gezelliger, veel meer algemener dan in Zeist, waar de standsafscheiding de mensen niet bij elkander heeft kunnen brengen, wat juist in De Bilt zo uitstekend is gelukt. In Zeist was het in hoofdzaak een festiviteit voor de betalenden, toegankelijk tegen entrée, in De Bilt is het streven van de commissie geweest een feest aan te richten voor allemaal. En bijgevolg is er véél meer animo, véél meer liefhebberij voor de goede zaak.'

De avond was inmiddels gevallen en de illuminatie werd ontstoken. De avondvergunning was tot twee uur 's nachts. Het is *'schitterend, buitengewoon mooi, mooier dan elders, een ongekend fantastisch schouwspel, magnifieke illuminatie'*. De Dorpstraat was natuurlijk het hoofdpunt,

'... waar de elektrische gekleurde lichtlijnen langs het witte latwerk van de straatversiering een alleraardigste aanblik boden. In deze illuminatie was dit het mooie, dat zij zich uitstreckte over de volle lengte van de straat met hoogtepunten bv. bij hotel Poll waar langs alle raamkozijnen elektrische ballonnetjes waren aangebracht, die zelfs gloeiden tot aan de nok van het dak toe (...) het zelfde kan gezegd worden van de illuminatie in het Kloosterpark, waar de lichtguirlandes onder de bomen waren gespannen en in vele bochten een glanzende rand vormden langs de wandelwegen.'

De verlichting bestond hier uit waxineglasjes die ook langs de Grift opgehangen waren aan ijzerdraad. Ze gaven

'... direct na het ontsteken van de verlichting aan het water, een ontegenzeggelijk imposant schouwspel te genieten, maar vele glasjes doofden verbazend snel uit, waardoor hier en daar donkere plaatsen kwamen die de lichtlijn van de illuminatie verstoorden.'

De door de bewoners van het Kloosterpark opgehangen rode lampions deden het echter uitstekend en gaven

'... een zéér aardig effect. (...) In de rustige achterstraten hingen honderden gekleurde lampions als lichtend ornament rondom erepoorten, die de bewoners tesamen voor hun buurt of straat hadden opgeslagen.'

De bewoners zelf hadden vaak hun stoelen naar buiten gebracht en *'zaten voor hun eenvoudige woning te genieten van hun arbeid; luisterend naar vader's harmonica (...)'*

Intussen zaten de beide grote hotels vol, zowel binnen als buiten. In de benedenzaal werd gedanst op de muziek van een zigeunerkapel. Er waren walsen, polka's, polonaises en ook de nieuwerwetse one-step werd ten gehore gebracht. Kortom het was feest... totdat de bezoekers naar huis wilden vertrekken. Toen bleek dat Centraal Spoor geen extra trams had ingezet. Was het 's middags al een bijna onmogelijke opgave gebleken om vanuit Utrecht in De Bilt te komen (in een coupé van 24 personen zaten er 48 of meer, men zat op elkaars schoot, er werd gevochten om plaatsen en de wet van de sterkste met de grootste mond gold), nu liepen de trams 's avonds maar eenmaal per half uur met de helft van de wagons van overdag. Om 23 uur kwam er zelfs helemaal geen tram meer! De krant schrijft:

'Een en ander gaf aanleiding tot krasse verwijten aan 't adres van Centraal Spoor.'

En 's avonds was het in De Bilt precies zo: *'de trams stonden enige halteplaatsen voor De Bilt al vol en lieten honderden en nog eens honderden achter (...)'*

Het excuus van Centraal Spoor:

'men had niet op druk vervoer gerekend.'

Er zat niets anders op dan naar Utrecht en Zeist te gaan lopen en dat moet een reusachtige domper op de avond gezet hebben.

Optocht met gaten

Donderdag 28 augustus was opnieuw een stralende dag. 's Morgens trokken alle schoolkinderen in optocht

door de gemeente met muziek voorop. Na afloop werden ze door de feestcommissie getraceerd en kregen ze als herinnering aan het feest een beker en een plaat. Het hoogtepunt van de feestdagen was de historische optocht met allegorische groepen, en het leek alsof er steeds meer mensen naar De Bilt kwamen.

'De elektrische tram verdient vandaag een pluim want alle ritten worden dubbel gereden en er zijn be-

ambten aanwezig om alles in goede banen te leiden.'

De sfeer was uitzonderlijk goed. Hotels en café's deden bovenstebeste zaken en er waren ritsen verversingskramen en tentjes langs de weg waar limonade voor één cent en bier voor drie cent te krijgen waren, er was fruit te koop en etenswaren. Er golfde een zee van mensen door de Dorpsstraat in hun beste kleren en met oranje cocardes op.

De optocht begon helaas vijf kwartier te laat, maar de pracht ervan deed al het wachten vergeten. Artilleristen voorop, die als bereden politie de straat vrijmaakten voor de optocht, herauten in oranje-bruine mantels met lichtblauwe stof omzoomd en daarachter de deelnemers te voet, te paard, op praalwagen, op de fiets of met kruiwagens.

De praalwagens waren prachtig, *'met name de Floralwagengroep die dan ook de eerste prijs won (...)* Deze bloemengroep was boven beschrijving mooi; mooi in opzet, mooi in gedachte, mooi van uitvoering en schitterend van indruk.'

De zegewagen *Gezag, Vrijheid en Vrede* won een verdiende tweede prijs. Bij de groepen won *Napoleon en de Kozakken*.

Het was kortom een lust voor het oog. Toch had de krant ook hier kritiek.

'De stoet had één groot gebrek: hij vormde niet één groot geheel, d.w.z. de groepen en wagens reden niet allemaal achter elkaar, maar waren soms honderden meters van elkaar verwijderd, zodat geweldig storende hiaten voorkwamen, waardoor het verband hopeloos teloor ging en tenslotte alles kris kras door elkaar ging.'

Bovendien had één van de zegewagens op de Looijdijk de erepoort van turf aangereden, waardoor de boog van deze poort in elkaar gevallen was, alleen de zijstructuren bleven staan. Ondanks het feit dat de maten van de wagens vastlagen waren de bouwers ervan

in hun enthousiasme iets te ver gegaan. Maar het was een feest voor iedereen en men had erg genoten van het schouwspel.

Aangename herinnering

De laatste avond van het feest overtrof ieders verwachtingen. Heel Utrecht was uitgelopen.

'Maar dat het zo ontzagelijk zou worden, zo kolossaal en buitengewoon als het nu is beleefd, dat heeft geen sterveling kunnen dromen (...) De mensen waren gewoon niet te bergen! Ze hebben dan ook hun troost maar gezocht in het gras langs de weg (...) De hele bierbrouwerij van de Krans zou nog geen voorraad genoeg hebben gehad om al onze gasten met gerstenat te laven (...) Men kon over de hoofden lopen.'

De tram kon de mensen niet snel genoeg aanleveren en tot ruim na 02.00 uur was er druk verkeer naar Utrecht en Zeist.

De verslaggever besloot zijn serie artikelen als volgt:

'Nu is alles voorbij - De Bilt wordt weer het kleine, landelijke dorpje in de bossen, het plekske van stille poëzie in een zo bekoorlijke omgeving. Maar groot, groter dan menig stad, gebleken bij de feesten die thans, met dit laatste verslag plechtig worden uitgeluid. Ons blijft een aangename herinnering bij.'

Bronnen:

Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad
D.H. Couvée en Dr. G. Pikkemaat : 1813-1815 *Ons Koninkrijk geboren*

Advies: Hugo G. von Meijenfeldt

Assistentie: Saskia Vis

Foto's: Tjitse Langerveld, Oranjevereniging

"100 JAAR ONAFHANKELIJK" 28 augustus 1913

Stadspoort ter hoogte van de Hervormde Kerk. Rechts het bestuur van de Oranjevereniging.